

FAMÍLIA I PODER A CATALUNYA, 1516-1626. LES ESTRATÈGIES DE CONSOLIDACIÓ DE LA CLASSE DIRIGENT¹

per Mariela Fargas Peñarrocha

PRECEDENTS HISTORIOGRÀFICS

L'estudi sobre les imbricacions entre relacions familiars i poders públics, base temàtica de la tesi doctoral de la qual presentem un resum a continuació, ha merescut certa atenció en el decurs historiogràfic de les darreres dècades. De forma més o menys indirecta, la família i el parentiu, l'ocupació i el control dels càrrecs, la reproducció sobre el poder, tots aquests elements han anat apareixent en diversos treballs publicats d'ençà la dècada dels anys seixanta. Aleshores ja eren tractats com a factors capaçs de definir la naturalesa de les institucions europees d'antic règim. Ara per ara no constitueix cap novetat, per tant, l'estudi d'aquests elements en el marc d'una història social del poder. Sí que ho és, però, la predilecció a col·locar en un primer plànol d'anàlisi les estructures familiars i les seves estratègies d'actuació, una forma d'individualitzar sobre les realitats més immediates l'abast social i de poder de cada grup. Considerem, tot seguit, quins han estat aquests precedents.

1. Títol de la tesi doctoral que va ser dirigida pel prof. dr. Pere Molas Ribalta i presentada el dia 15 de febrer de 1996 en el Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona. Comptà amb un tribunal format pel prof. dr. Ernest Belenguier com a president, el prof. dr. Xavier Gil com a secretari, i els profs. drs. Josep Juan Vidal, Enrique Giménez i Eva Serra com a vocals. Obtingué la qualificació d'apta *cum laude*, per unanimitat.

A la darrereria dels anys seixanta, Lawrence Stone, en un dels seus treballs capitals, relacionava el procés de canvi social que havia afectat les estructures familiars de l'aristocràcia anglesa de la segona meitat del segle XVI, amb una crisi nobiliària i, aquesta, amb el desenvolupament de les institucions polítiques.² S'estava fent ja un primer intent, per descomptat indirecte, de concatenar l'esfera privada d'un grup social amb la seva esfera pública, metodologia tan reclamada recentment.³ Les estructures familiars eren assumides fonamentalment, però com a part d'unes estructures mentals. També entre els anys seixanta i setanta, van proliferar altres línies d'estudi sociopolític que, de manera progressivament directa, passaven per l'anàlisi de famílies. D'una banda, s'estava construint l'edifici prosopogràfic de l'escola mousneriana.⁴ Centrats en la identificació social del personal burocràtic de l'estat francès, aquests estudis havien arribat a demostrar l'existència i l'arrelament de grans llinatges d'oficials reials, les seves solidaritats internes i el seu joc amb la vella noblesa d'espasa. Els lligams personals i familiars esdevenien útils instruments capaços d'il·lustrar les aliances d'aquests grups. L'estudi de les formes de vida i els codis de comportament d'aquestes famílies, al seu torn, apareixia focalitzat en funció de la seva proximitat o divergència respecte a la noblesa de sang i, en darrer terme, en funció d'una explicació de la naturalesa de l'estat absolutista sobre les quals s'assentava. Clientelismes i fidelitats,⁵ ambdós transcendits del fenomen social a l'anàlisi política, prefiguraven diverses formes de cohesió. En qualsevol cas, de l'originària polèmica historiogràfica sobre l'estat, l'escola mousneriana havia iniciat un important viratge paradigmàtic a la recerca de la dimensió social de les institucions. Sense allunyar-se mai del nivell jurídic-polític, operava sobre famílies, parentius, matrimonis i patrimonis. La metodologia prosopogràfica limitava però, a més, la capacitat de reproduir seqüències dinàmiques de les famílies, les seves estratègies per consolidar-se en el poder. Sota una línia

2. L. STONE, *La crisis de la aristocracia*. Madrid: 1985.

3. J. CASEY, "Parentela i Comunitat en la València foral (segles XVI i XVII)" *Afers* 11-12 (1991): 59.

4. R. MOUSNIER, *La plume, la faucèlle et le marteau*. París: 1971. ÍD. "La fonction publique en France du début du seizième siècle à la fin du dixhuitième siècle", *Revue Historique* 130-1 (1979): 321-337.

5. P. LEFEBVRE, "Aspects de la fidélité en France au XVIIIè siècle: le cas des agents des princes de Condé", *Revue Historique* 250-1 (1973): 59-106. Y. DURAND, et alii, *Hommage à Roland Mousnier. Clientèles et fidélités en Europe à l'époque moderne*. París: 1981.

similar, es publicaven en la mateixa època els treballs anglesos d'Aylmer.⁶

D'una altra banda, hi havia també els diversos estudis sobre els grans llinatges del patriciat del renaixement italià. En aquesta ocasió, els treballs de Francis Kent, Piero Malanima, John Davis o Jacques Heers,⁷ entre d'altres, significaven un pas endavant en la predilecció de l'objecte d'estudi, la presentació directa del mateix. I, sobretot, un pas endavant en la concatenació entre esfera privada i esfera pública del grup social en qüestió. En efecte, el llinatge o grup d'individus que descendien tots ells d'un mateix tronc comú, al qual havien incorporat per afinitat matrimonial nous segments de parentiu, s'identificava amb el poder urbà. En aquells, la successió patrimonial acompanyava la successió en el monopoli del govern d'unes ciutats que havien experimentat un procés de tancament social i polític. Per primera vegada s'implicitaven conceptes com ara el d'"organització familiar", per descriure el funcionament de les seves regles de successió i herència, de les quals derivava una estructura jeràrquica determinada i una subsegüent predisposició sobre els càrrecs. Amb tot, es tractava bàsicament d'estudis biogràfics, que restringien la visualització dels múltiples encadenaments familiars i per tant l'ampli ventall de les seves estratègies. Tot plegat, les aportacions d'aquesta ràpida panoràmica dels anys seixanta i setanta, s'han perllongat a través de monografies locals (D. Herlihy; Ch. Klapish-Zuber), biografies de llinatges (M. Aymard; A. Collomp)⁸ i sobretot estudis institucionals, conreats una dècada més tard. Els magistrats del Parlament de Rouen (J. Dewald), els advocats de Tolosa (L-R. Berlanstein), els consellers de Castella (J. Fayard), els consellers de la ciutat de París (B-B. Diefendorf), o els magistrats de les audiències borbòniques espanyoles (P. Molas), entre molts d'altres,⁹

6. G-E. AYLMEER, *The King's Servants. The Civil Service of Charles I, 1625-1642*. London: 1974.

7. J. DAVIS, *A Venetian Family and its Fortune, 1500-1900*. Filadèlfia: 1975. F-W. KENT, *Household and Lineage in Renaissance Florence*. New Jersey: 1977. P. MALANIMA, *I Riccardi di Firenze*. Florència: 1977. J. HEERS, *El clan familiar de la Edad Media*. Barcelona: 1978.

8. D. HERLIHY; Ch. KLAPISH-ZUBER, *Les Toscans et leurs familles*. París: 1978. M. AYMARD, "Une famille de l'aristocratie sicilienne aux XVIè et XVIIIè siècles: le Dues de Terranova bel exemple d'ascension sociale", *Revue Historique* 247 (1972): 29-65. A. COLLOMP, *La maison du père. Famille et village en Haute Provence aux XVIIè et XVIIIè siècles*. París: 1983.

9. L-R. BERLANSTEIN, *The Barristers of Toulouse in the Eighteenth Century*. Baltimore: 1975. J. DEWALD, *The Formation of a Provincial Nobility*. New Jersey: 1980. P. MOLAS (Coord.), *Historia social de la administración española*. Barcelona: 1980. J. FAYARD, *Los miembros del Consejo de Castilla*. Madrid: 1982. B-B. DIEFENDORF, *Paris City Councillors in the Sixteenth Century. The Politics of Patrimony*. New Jersey: 1983.

han permès ratificar qüestions com ara l'homogàmia socioprofessional i els mecanismes informals de la "successió" en el poder, on les estratègies d'enriquiment patrimonial -mobilitat social- i les estratègies matrimonials es convertien en protagonistes indirectes. Els estudis institucionalistes i, per tant, l'anàlisi indirecta del factor familiar sobre el poder defineixen encara molta de la producció fins i tot més recent circumscrita a l'àmbit hispànic.¹⁰ El veritable impuls i tall respecte a aquesta llarga etapa va ser propiciada, a les acaballes de la dècada dels vuitanta, per la implantació d'una novetat metodològica, la microhistòria, al mateix temps que s'operava una profunda renovació en la historiografia política, durant tant de temps subjecta a una certa saturació. La microhistòria ha permès aprofundir sobre el concepte bàsic d'estratègia. Centrada en la individualització de les pràctiques, opcions i adaptacions quotidianes dels grups socials, que actuaven entremig dels intersticis normatius,¹¹ de rebot ha beneficiat la necessitat d'enfocaments sobre famílies. En primer lloc, perquè la família, com a estructura de reproducció social dels grups, permetia donar un sentit i una dimensió més amplis a les estratègies analitzades, valorant els seus efectes en un nivell superior a l'individu, on les seves opcions podien trobar explicació i comprensió.¹² En segon lloc, perquè si d'una banda la microhistòria descobria l'univers dels individus, l'univers certament ric, situat fora de la norma, d'una altra requeria superar, per tal de transcendir a un nivell teòric i generalitzable, l'estretor dels casos individuals. I, en aquest punt, el món familiar es revelava unitari i a la vegada universal, sotmès a unes estructures determinades i dinamitzat per unes estratègies canviants. El complex món familiar, permet analitzar, en contraposició a la, en ocasions, extrema individualització dels casos microhistòrics, el joc juxtaposat de les permanències i els canvis socials en un mateix àmbit i, a la vegada, permet assolir la totalitat del mateix, perquè es tracta, en darrer terme, d'una cèl·lula bàsica dels grups socials. I l'altra gran novetat que també ha influït en el desenvolupament d'aquest objecte

10. Com ho demostren les *Preactas Congreso Internacional sobre la Historia de la Familia. Una nueva perspectiva sobre la Sociedad europea*. Múrcia: desembre 1994. També, A. GUERRERO, *Familia y vida cotidiana de una élite de poder. Los regidores madrileños en tiempos de Felipe II*. Madrid: 1993.

11. G. L'ÉVI, *La herencia inmaterial. La historia de un exorcista piemontés del siglo XVII*. Madrid: 1990.

12. E. GRENDI, "Ripensare la microstoria?" *Quaderni Storici* 86 (1994): 539-549.

d'estudi ha estat la renovació de la història política. Des de la nova concepció sociològica del poder (P. Collison; J. Garrard), la recerca dels fins ara oblidats signes de vida política existents en els àmbits extra-institucionals (A-M. Espanha; B. Clavero; A. Wilson), fins a la recuperació de la cort (R. Mettam; S. Orgel), o l'esbrinament dels canals ocults de tipus clientelar que veritablement definien l'abast dels poders, centrals i locals (Sh. Kettering),¹³ tots aquests camins ens han portat a reconsiderar el factor familiar.

A la família trobem, com ja ha assenyalat Adrian Wilson, signes de vida política.¹⁴ En efecte, de la possessió o el control del gruix patrimonial, més encara entre sistemes d'hereu únic, i de la figura del *pater familias*,¹⁵ es deriven a l'antic règim unes fortes relacions d'autoritat, una determinada forma de govern en la base de les estructures socials. Jean Bodin, en el capítol segon de *La República* considerava que la família ben dirigida constituïa la veritable imatge de la República i el poder domèstic s'assemblava al poder del sobirà.¹⁶ Tampoc Leon Battista Alberti oblidà d'insistir, a la seva obra *Della Famiglia*, sobre les jerarquies internes familiars i la necessitat de preservar-les per al bon ordre de la "casa", base del bon ordre de la societat civil.¹⁷ En un article recent, Ignacio Atienza ens recorda, seguint el text escrit per Ramírez de Prado *Consejo y Consejeros de Príncipes* (1617), com l'emperador Carles V respongué, a un pretendent al Consell d'hisenda, que si no havia sabut organitzar la seva casa i la seva hisenda, menys encara ho faria en els negocis públics,

13. J. Garrard, "Social History, Political History and Political Science: a Study of Power", *Journal of Social History* 16-3 (1983); 105-121. Diverses referències bibliogràfiques comentades a X. GIL, "La historia política de la Edad Moderna europea, hoy: progresos y minimalismo", *Historia y Debate* III (1995): 195-208. Altres propostes, a F. SCHAUB, "L'histoire politique sans l'état: mutations et reformulations", *supra*: 217-235.

14. A. WILSON, *Rethinking Social History. English Society 1570-1920 and its Interpretation*. Manchester: 1993.

15. D. FRIGO, *Il padre di famiglia. Governo della casa e governo civile nella tradizione dell'economica fra Cinque e Seicento*. Roma: 1985. A. RODRÍGUEZ SÁNCHEZ, "El poder familiar: la Patria Potestad en el Antiguo Régimen". *Chronica Nova* 18 (1990): 365-380.

16. Alguns comentaris a I. ATIENZA, "Pater familias, señor y patrón: economía, clientelismo y patronato en el Antiguo Régimen"; R. PASTOR (Comp.), *Relaciones de poder, de producción y parentesco en la Edad Media y Moderna*. Madrid: 1990, 411-465.

17. L-B. ALBERTI, *Della Famiglia*, ed. C. CAPASSO. Milà: 1961.

que no eren sinó reflex dels domèstics.¹⁸ Heus aquí la inevitable concatenació entre esfera privada i esfera pública. A l'igual dels prínceps i governants, les jerarquies familiars existien perquè algú, el *pater familias*, l'hereu universal, el cap de la família que ho era també d'una facció o d'un bàndol administrava el patrimoni i dispensava favors. Igualment, les estratègies destinades a la consolidació sobre l'àmbit públic, l'acaparament de càrrecs, beneficis i honors, el control dels tribunals i del discurs de la justícia, constituïen fidel reflex de la interiorització o privatització de la vida política en el si de la família. En aquesta línia, cal destacar les obres, publicades en els anys noranta, de J. Ferraro i Th. Kuehn.¹⁹

La historiografia catalana de les darreres dècades, també com l'anterior, ha incidit indirectament sobre el factor familiar. En els anys seixanta, en la seva *Revolta dels catalans*,²⁰ John Elliott al·ludia a la importància de l'ordre familiar sobre el desenvolupament de la comunitat i a la normativa que regia la transmissió del patrimoni sobre les seves relacions, qüestió que permetia traçar els camins d'una possible concatenació entre esfera privada i pública. Posteriorment hem assistit al conreu d'estudis socioeconòmics i oligàrquics, ja en els anys setanta, basats en la reconstrucció d'una determinada biografia familiar (J.-M. Torras; E. Serra), per arribar una dècada més tard a l'anàlisi generacional sobre les mobilitats socials i la fusió de les classes dirigents (J. Amelang; E. Serra). Més recentment, hem passat per les obligades referències nominatives d'estudis institucionals (J.-L. Palos; T. Passola) i per les detallades descripcions del pes públic de determinats llinatges i famílies o la importància del factor parentelar en la selecció d'alguns alts càrrecs de l'administració reial (P. Molas).²¹ Tot plegat, ens han mancat estudis sobre les estratègies, més o

18. I. ATIENZA, "Pater familias", 412.

19. Th. KUEHN, *Law, Family and Women. Toward a Legal Anthropology of Renaissance Italy*. Chicago: 1991. J. FERRARO, *Family and Public life in Brescia. 1580-1650*. Cambridge: 1994.

20. J.-H. ELLIOTT, *La rebelión de los catalanes (1598-1640)*. Madrid: 1986, 36-41.

21. E. SERRA, "Evolució d'un patrimoni nobiliari català durant els segles XVI i XVII. El patrimoni nobiliari dels Sentmenat", *Recerques* 5 (1975): 33-71. ÍD. "Els Gualbes, ciutadans de Barcelona: de la fallida bancària del segle XV fins l'enllaç nobiliari del segle XVII", *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: 1984, 1, 479-497. J.-M. TORRAS, *Evolució social i econòmica d'una família catalana de l'Antic Règim. Els Padró d'Igualada. 1642-1862*. Barcelona: 1976. J. AMELANG, *La formación de una clase dirigente*. Barcelona, 1490-1714. Barcelona: 1986. P. MOLAS, *Família i política al segle XVI català*. Barcelona: 1990. J.-L. PALOS, *Catalunya a l'Imperi dels Àustria*. La pràctica de govern (segles XVI i XVII). Lleida: 1994. T. PASSOLA, "Poder, parentesco y linaje en la Lleida de los Austrias", *Prectas Congreso Internacional sobre la Historia de la Familia. Una nueva perspectiva sobre la sociedad europea*. Murcia: 1994, 938-947.

menys ocultes, que conduïen a allò que globalment aquests estudis ja havien permès d'advertir.

OBJECTIUS I HIPÒTESIS DE TREBALL

Concatenar, doncs, l'esfera privada amb la pública, quins objectius ens impel·lia a traçar? El cas de la Catalunya de l'antic règim era el d'una classe dirigent complexa, un model que seguia l'europeu²² i fusionava elements urbans i urbanitzats, garantia d'extensió dels ressorts de poder a controlar. Les fusions tenien lloc fonamentalment en el marc urbà i Barcelona esdevé, per això, clau per al nostre estudi, perquè ja era clau per a una nova classe dirigent en formació que hi aterrava atreta per la seu de les diferents institucions de govern i el consegüent mercat matrimonial que es desenvolupava al seu voltant. Per tant, l'objectiu prioritari consistiria a esbrinar com, des de la família, es feien aquestes fusions i a través de quines estratègies. Com, una vegada assolides aquestes fusions, es reproduïen i distribuïen a l'esfera pública, com competien pel poder. Les fusions internes de la classe dirigent estaven indicant un llarg procés de canvi social, que inicialment havia simbolitzat el patriciat abandonat en ares del rendisme. Les estratègies familiars feien efectiu aquest canvi. Els matrimonis mixtos, l'adquisició de patrimonis rurals o el creixement de la renda i, en definitiva, la incorporació de membres d'una mateixa família amb diferents orígens estamentals, així ho il·lustraven. De la mateixa manera, ¿també les estratègies familiars de poder reaccionaren o es modificaren davant els canvis d'accés als càrrecs inaugurats a la darrereria del segle XV en el marc del redreç ferrandí? Per últim, podem parlar d'estratègies familiars homogènies? Una classe social mixta, heterogènia en la seva base, en els seus orígens, també partia a Catalunya d'unes estructures familiars diferencials, un règim de successió d'hereu únic. ¿Responien així les estratègies a les desigualtats familiars, variaven segons l'herència rebuda? En definitiva, les estratègies que resolien les competitivitats prèvies a la tan cercada consolidació, es donarien a través

22. J. AMELANG, "L'oligarquia ciutadana a la Barcelona moderna: una aproximació comparativa" *Recherches* 13 (1980): 7-25. F.-D. RAINES, "Pouvoir ou privilèges nobiliaires. Le dilemme du patriciat vénitien face aux agrégations du XVIIIe siècle", *Annales* 46-4 (1991): 827-847. Ch. LAMBERT-GORGES, (Comp.) *Les élites locales et l'État dans l'Espagne moderne du XVIe au XIXe siècle*. París: 1993. J. BLACK, "State and Society, 1470-1790" *European History Quarterly* 24-2 (1994): 259-270.

de tres fronts: per la possessió patrimonial, per la mobilitat vertical i pels càrrecs que atorgaven hegemonia.

FONTS DOCUMENTALS I METODOLOGIA DE TREBALL

Si volíem concatenar esferes d'actuació, havíem de partir d'una recerca efectuada arreu amb la documentació pròpia de cada àmbit. Presentem a continuació una breu ressenya de les fonts més útils en el seguiment d'aquests objectius. La reconstrucció genealògica, inevitablement el primer pas a donar, era impossible en el nostre context centrat a Barcelona, mitjançant registres parroquials inexorablement perduts. L'assimilació dels cercles urbans i rurals, la intensa mobilitat horitzontal i la impossibilitat de fer escissions entre branques urbanes i rurals d'unes mateixes famílies nobles en procés d'urbanització contribuïen a limitar l'ús d'aquestes fonts. Però els abundosos protocols notariais, en les seves diverses especialitats, capítols matrimonials, testaments, inventaris *post mortem* i concòrdies, tan escassament tractats de manera sistemàtica per aquests fins, ens permetien satisfer les demandes de reconstrucció familiar. Certs indicis basats en el fet que el 28% dels capítols matrimonials signats per famílies dels grups socials escollits havien estat encapçalats per, almenys, una part contractant originària i resident fora de Barcelona, ens suggerien un més que acceptable grau d'aproximació en la reconstrucció familiar i, sobretot, un considerable grau de representativitat del fons conservat. Els interrogants adreçats als protocols notariais anaven des de l'evolució socioprofessional -oficis, càrrecs citats- i patrimonial -dots, heretaments, llegats- fins a la detectació del cercle de vinculacions familiars -matrimonials, de sang, fictícies-, aquestes darreres, part d'unes estratègies de contacte i adhesió en grups de poder.²³ Sense oblidar, això no obstant, l'esbrinament de la situació patrimonial de les parts que havien arribat a un litigi, les jerarquies en conflicte davant els cicles de circulació dels béns, els elements de la qual derivats de les concòrdies han estat paral·lelament aprofundits a través de la consulta dels plets civils de la reial

23. El total de protocols treballats ha estat de 900. Val a dir que hem consultat, per a dar a terme aquest buidatge, l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), a més de les seccions patrimonials -quatre fons patrimonials- de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), la secció notarial -amb 68 volums més consultats- de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB) i l'arxiu de la Biblioteca de Catalunya (BC), amb el buidatge de nou notaris, que el complementen i l'enriqueixen.

audiència de Barcelona.²⁴ L'estudi de les estratègies matrimonials, la seva capacitat de modificar la trajectòria d'una mobilitat social o reaccionar davant canvis, ha trobat també recolzament amb el buidatge de les dispenses canòniques per impediment matrimonial, paradigma de l'endogàmia.²⁵ Havia arribat el moment d'encreuar amb aquestes la informació que es despenia de les fonts producte de la vida pública. Nivells de consolidació, sectors dins el conjunt global de la classe dirigent o subgrups que emergien en funció de les seves trajectòries, estratègies d'acaparament efectiu o manteniment de la proximitat als càrrecs; es tractava d'intentar cercar alguna resposta a aquests interrogants. D'obligada consulta, primer de tot, eren els registres d'*officialium* i *privilegiorum*, als quals s'afegien els miscel·lanis *diversorum*, sobre els càrrecs exercits en el marc de la burocràcia virregnal, així com paral·lelament les nòmines de consellers detallades a les *Rúbriques* de Bruniquer i les dels membres del consistori de la Diputació.²⁶ Per il·lustrar part dels interessos familiars patrimonials canalitzats en forma de greuges i les cooperativitats familiars en la formació de grups de pressió -procuradores i adhesions a dissentiments-, ens dirigirem als processos del braç militar a corts. En la mateixa línia, es trobaven els dietaris i registres de deliberacions de les institucions del país. Al marge que registraven les sessions d'insaculacions, completades al seu torn amb els llibres d'ànimes, ens permeteren recollir algunes referències sobre resolucions de conflictes de poder que tenien noms de famílies. Identificades aquestes a posteriori, podríem averiguar així les bases de les estratègies de competitivitat. El fons miscel·lani dels lligalls del Consell d'Aragó, de la mateixa manera -tot i que en molta menor mesura- que la sèrie *notularum* del consell de cent, ens proporcionaria respostes similars sobre semblants interrogants, dades sobre càrrecs i privilegis i participació pública de les famílies treballades. Els ja citats llibres d'ànimes ens facilitarien el resseguiment de les famílies

24. Els llibres de sentències criminals ubicats a la secció Reial Audiència de l'ACA han meregut també la nostra atenció, a la recerca dels passos de les famílies seleccionades arreu d'aquells.

25. Conservades a l'Arxiu Diocesà de Barcelona.

26. Les sèries d'*Officialium*, *Diversorum* i *Privilegiorum* es troben arxivades a la secció de cancelleria de l'ACA. Hem consultat 155 registres. Pel que fa a les altres fonts, E-G. BRUNIKER, *Ceremonial dels magnífics consellers del Regiment de Barcelona*. Barcelona: vol. 1, 43. J-M. SANS; C. BAILLART, "Catàleg de Diputats i Oïdors de Comptes de la Generalitat de Catalunya", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 8 (1980): 63-118.

objecte d'estudi que potencialment es trobaven en disposició d'ocupar càrrecs executius en les institucions del país. Havíem de vigilar atentament amb qui es cobrien les qüotes vacants, la formació de cadenes familiars de substitucions, o els processos de redistribució de quotes de poder entre sectors familiars o entre sectors de classe, quelcom paral·lel a l'estudi que ens permetia portar a terme la matrícula de ciutadans de Barcelona. Finalment, sobre relacions de competitivitat en el poder o sobre la instrumentalització d'aquest a benefici familiar, vam buidar els processos de visita dels oficials reials que no purgaven taula i dels càrrecs executius de les institucions del país, pel que feia als anys d'exercici públic de les famílies protagonistes del nostre treball.²⁷ No podem oblidar d'esmentar la importància dels dietaris personals de membres d'aquests grups socials, una pràctica que restava força allunyada del nivell assolit per les *ricordanze* del patriciat del renaixement italià,²⁸ però fonamentals en el detall. Rafel Sunyer, Perot de Vilanova, Geroni Saconomina, Francesc Despalau i Geroni Pujades ens han deixat implícites pintures de la vida quotidiana familiar.²⁹

En diverses ocasions hem insinuat l'existència d'un conjunt determinat de famílies objecte d'aquest treball. En efecte, una de les primeres tasques, abans de procedir al buidatge, consistia a delimitar la mostra de

27. Els processos de corts i les actes sobre sentències de greuges es troben a la secció Generalitat de l'ACA i a la sèrie Corts dins la secció Consell de Cent de l'AHCB. Hem consultat els divuit volums relatius a les corts d'entre el 1519 i el 1626. Sota les mateixes seccions es troben també els registres de deliberacions esmentats. Recentment ha estat publicat el *Dietari de la Generalitat de Catalunya, 1413-1578*. Barcelona: 1994-1995, 2 vols. La consulta dels dietaris del Consell de Cent, a: *Manual de Novells Ardits vulgarment anomenat Dietari del Antich Consell barceloní*. Barcelona: 1975, 28 vols. Els lligalls del Consell d'Aragó, integren a l'ACA la secció pròpia de nom Consell d'Aragó. Després d'una repassada exhaustiva, n'hem consultat i aprofitat 108 lligalls. Els processos de visita als oficials reials i als membres del Consistori de la Diputació del General formen part de la secció Generalitat de l'ACA. Els processos de visita als consellers de Barcelona i la sèrie *notularum*, -quatre volums-, integren, per altra banda, la secció Consell de Cent de l'AHCB. Tot plegat, hem consultat 60 processos. Les actes d'insaculació dels càrrecs del Consistori, nou registres consultats, es troben a la secció Generalitat de l'ACA. Les relatives als consellers, quatre volums consultats, a la secció del mateix nom de l'AHCB.

28. Ch. KLAPISH-ZUBER, *La maison et le nom. Stratégies et rituels dans l'Italie de la Renaissance*. París: 1990. Recentment, C. JOHNSTON POUNCY (Ed.), *The "Domostroi". Rules for Russian Households in the Time of Ivan the Terrible*. London: 1994.

29. BC. R. SUNYER, *Llibre de notícies, 1535-1545*. Ms. 896. A. SIMÓN, (Ed.) *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*. Barcelona: 1991. J-M^e. CASAS, (Ed.) *Dietari de Jeroni Pujades*. Barcelona: 1976, 4 vols. També l'autor anònim de *Moltas notes antigues de cases y famílies de Catalunya*. BC. Ms. 511. ÍD. G. DURALL, *Llibre de comptes 1568-1572*. Ms. 1722.

famílies. El creixement de l'estament nobiliari, que es duplicava entre el 1516 i el 1626 impulsat sens dubte per la inflació d'honors de les corts de la darrerria del segle XVI, ho feia imprescindible.³⁰ La comparació de les xifres aparegudes en els focs de Barcelona de 1516 i de 1640, com a dates límits per constatar aquest creixement, passava de 171 caps de família dels grups en qüestió, a 201.³¹ La mostra, doncs, havia de captar aquest creixement, que era fruit de diverses mobilitats: mobilitats horitzontals i verticals. La classe dirigent que emergia de Barcelona resultava, com sabem, d'una fusió entre la vella aristocràcia d'origen rural que ara culminava el seu procés d'urbanització, les velles oligarquies que s'integraven dins l'estament nobiliari i els nous grups professionals descendents d'estaments no privilegiats que també ascendien socialment. Per dur-la a terme, havíem de seleccionar prèviament un tipus de font capaç de no distorsionar aquesta triple dimensionalitat. Amb la nòmina de membres del braç militar presentats a les corts de 1626, teníem la seguretat que, per sobre dels diferents orígens -a la recerca dels quals procediríem en retrospectió tot comparant nòmines polítiques anteriors-, totes les famílies havien assolit la dignitat social anhelada. A més, l'ús d'aquest tipus de documentació ens garantia el fet que les famílies escollides participarien de l'exercici habitual del poder polític, en el triangle encapçalat, a un costat, per l'administració reial i, a un altre, per les institucions pròpies del país. Era metodològicament impossible restringir la selecció a un àmbit institucional determinat, perquè les estratègies en transcendien i, a més, volíem aprofundir sobre un sector de la classe que es consolidava àmpliament. El darrer criteri que ens portà a seleccionar, dintre del grup, determinades famílies i no pas d'altres obeïa a un premeditat i intencionat coneixement documental. Es tractava de famílies sobre les quals vessava constants notícies arreu la documentació general de l'època, la qual cosa significava que il·lustrarien amb major empremta la dinàmica del grup al qual representaven. A través, sobretot, de la consulta prèvia que havíem fet sobre els dietaris abans esmentats, on discorrien contínues al·lusions a aquestes famílies, podíem advertir quines serien les que *a posteriori* ens oferirien major joc i oferta documental. Es tractava de famílies que

30. J. H. ELLIOTT, *La rebelión*, 63.

31. AHCB. Fogatges: XIX-15 al XIX-18. També Llibre de la Cirquantena de 1640: ÍD. Consellers: Guerra, XVI-6.

constituïen un model consolidat, la qual cosa ens permetia parlar d'una classe social o sector que es perpetuava, per sobre de l'heterogènia i fugaç elit.

Escollides aquestes famílies,³² la tasca de recerca i distribució de dades seguiria una metodologia prosopogràfica combinada amb la reconstrucció genealògica. Aquesta darrera permetia, segons hom ja ha insistit a destacar,³³ superar l'estatisme reproduït per la primera, a través de la captació de les relacions socials que configuren els processos de canvi en la trajectòria generacional.

La selecció cronològica, flexible, entre el 1516 i el 1626, responia als següents criteris: si Barcelona constituïa paradigma de la nova noblesa urbana que definia la classe dirigent moderna i, per tant, paradigma de les fusions de famílies amb orígens socials diversos, també les reformes que s'aprovaren a la ciutat ens oferien els límits cronològics adequats per treballar estratègies davant canvis. El segment que abastava entre el 1516 i el 1626, possibilitava partir d'uns pressumibles canvis en les estratègies familiars de control dels càrrecs davant la introducció de la insaculació, tot coincidint amb l'incipient desenvolupament de la maquinària administrativa virregnal, que contribuiria a ofertar un més ampli radi d'acció pública. La segona data tancaria una conjuntura política clau en l'assoliment de les aspiracions de govern per part d'algunes famílies que integraven la classe dirigent, això és, un cop aprovada l'entrada de la noblesa pròpiament dita en el municipi barceloní. Es tractava de la culminació a les pròpies transformacions socials, fruit de mobilitats verticals i horitzontals.

INSTRUMENTS D'ANÀLISI

Matrimoni, patrimoni, herència, generació, fases de mobilitat social, hàbit, estratègia, vinculacions familiars i relacions familiars. Tots aquests conceptes permeten esbrinar l'esfera privada de les famílies i

32. Alentorn, Boixadors, Calders, Casademunt, Cassador, Codina, Erill, Desvalls, Dusai, Ferrer, Fivaller, Granollachs, Gualbes, Icart, Lluï, Magarola, Marimon, Montaner (els descendents d'un jutge de l'audiència de mitjar segle XVI i els descendents, d'una altra banda, d'un jutge d'inicis del segle XVII), Peguera, Pol, Pons, Puig, Queralt, Quintana, Rocabertí, Salbà, Sapila, Sentmenat, Sorribes, Terré, Xammar.

33. F. CHACÓN, "La familia en España: una historia por hacer", *La familia en la España mediterránea*, ss. XV-XIX. Barcelona: 1987, 20.

entendre els canals de consolidació envers la pública. Pel matrimoni, enllaçaven diferents famílies insaculades a les bosses dels càrrecs de les institucions catalanes. Quants més membres es trobessin lligats entre si, més possibilitats de sortir elegida, indirectament o per extensió, una determinada xarxa familiar. En el cas de l'àmbit virregnal, el matrimoni podia ser utilitzat com una forma de pressió per al nomenament dels jutges, almenys mentre dominés i fos altament vinculatiu el sistema de ternes proposades pels propis consellers reials. De la mateixa manera, l'afinitat matrimonial podia ser causa de decantació d'una sentència judicial. La combinació entre patrimoni i herència ens permet constatar i extrapolar les desigualtats internes de la família. La mecànica fideïcomissària, a la vegada que consolidava la no partició dels béns i assegurava la identitat entre patrimoni i cognom, reflectia aquestes desigualtats. El fet que ens trobem davant d'unes estructures socials que promouen i consoliden la diferenciació interna dels grups, ens impedia estudiar globalment els canals de col·locació i adequació del fet familiar a l'esfera pública. Més aviat, calia fer-ho des de la complexitat que la caracteritzava. Això és, com i quins membres de la família experimentaven la consolidació pública, indubtablement una forma de concatenar ambdues esferes. Els membres de la família anaven lligats a un patrimoni o a la seva desposseïció. El seu posicionament patrimonial el diferenciava internament i, potser també externament, cas en el qual el poder públic no seria sinó un altre recurs a utilitzar. D'aquí que el factor renda, tant com el dot, no poden ser tractats, en un estudi sobre estratègies, com els únics barems per mesurar el patrimoni. Aquests patrons de riquesa s'han de valorar en el si de les jerarquies familiars. Aïlladament, ens portarien a uniformitzar la descendència hereva, de la descendència fadristerna. Altrament, el concepte més integrador de posicionament patrimonial comprèn d'una vegada el patró riquesa, més el d'autoritat.

Sens dubte la mobilitat social ha constituït un tema important de la historiografia social.³⁴ A l'època que ens ocupa, determinats càrrecs

34. A. EVERITT, "Social Mobility in Early Modern England", *Past and Present* 33 (1966): 56-73. L. STONE, "Social Mobility in England, 1500-1700", *Past and Present* 33 (1966): 16-55. G. HUPPERT, *Bourgeois et gentilshommes. La réussite sociale en France au XVIe siècle*. París: 1983. W-R. PREST, *The Rise of Barristers*. Òxford: 1986. D. BOHANAN, *Old and New Nobility in Aix en Provence, 1600-1695: Portrait of an Urban Elite*. Baton Rouge: 1992.

només s'assolien amb la condició de gaudir d'algun privilegi nobiliari, encara que un bon contingent de famílies que generació darrera generació ocuparen càrrecs públics acabaren ascendint i obtingueren privilegis. La mateixa fusió, en el si d'aquestes famílies, de membres de diferents orígens estamentals, implicava canvis cap a la mobilitat vertical. La mobilitat ha estat, però, generalment estudiada entre els paràmetres de dues generacions, de pares a fills, en el moment del canvi. L'anàlisi barceloní de James Amelang així ho centrava. Calien, per tant, estudis plurigeneracionals, que resolguessin el veritable abast dels processos de mobilitat, les seves fases, les estratègies que feien superar les dificultats de la consolidació social i de poder definitives.³⁵ Cap a on ens permetrien arribar aquests instruments d'anàlisi generacional? En primer lloc, entenent quan i com tenien lloc determinades fases d'ascens, caracteritzaríem les relacions de competitivitat, perquè l'accés de les noves famílies sempre provoca redistribucions del poder entre els sectors dirigents consolidats i els aspirants. En segon lloc, un estudi des de les fases de la mobilitat vertical, on el matrimoni i el patrimoni a cada generació pot tenir un abast diferent, ens conduiria a col·locar els límits de l'aperturisme o del tancament de la classe social protagonista.³⁶ El seu caràcter, obert o tancat, definiria al seu torn les relacions de competitivitat que precedien la consolidació.

Finalment, no podem pas enllestir aquest apartat sense insistir en la delimitació d'un vocabulari sociològic i antropològic, que si, d'una banda, ens va portar a distingir hàbits de comportament respecte d'estratègies, també, d'una altra, ha separat vinculacions familiars de relacions familiars o de parentiu.³⁷ La clau per distingir hàbits i estratègies consisteix a

35. L. CACHÓN, *¿Movilidad social o trayectorias de clase? Elementos para una crítica de la sociología de la movilidad social*. Madrid: 1989. M. SAVAGE, "Social Mobility and Class Analysis: a New Agenda for Social History", *Social History* 19-1 (1994): 69-81.

36. L. STONE; J. FAWTIER STONE, *An Open Elite? England, 1540-1880*. Òxford: 1986. D. BOHANAN, *Old and New Nobility in Aix en Provence*.

37. P. BOURDIEU, "Les stratégies matrimoniales dans le système de reproduction", *Annales* 27-4 (1972): 1105-1125. L. FERRANTE, "Strutture o strategia? Discussione sulla storia della famiglia", *Quaderni Storici* 56-2 (1984): 613-623. Ch. WICKHAM, "Comprender lo cotidiano: antropología social e historia social" *Historia Social* 3 (1989): 115-128. E. BOTH, *Familia y red social*. Madrid: 1990. T-K. HAREVEN, "The History of the Family and the Complexity of Social Change", *The American Historical Review* 96-1 (1991): 95-124. K-A. LYNCH, "The Family and the History of Public Life" *Journal of interdisciplinary history* 24-4 (1994): 665-685. P. SÁNCHEZ LEÓN, "Aspectos de una teoría de la competencia señorial: organización patrimonial, redistribución de recursos y cambio social", *Hispania* 185 (1993): 885-905.

captar l'element d'elecció i la dinàmica d'acceptació-rebuig. En un context de canvis d'accés als càrrecs, la inseguretat derivada de la insaculació, per exemple, abans aniria acompanyada d'estratègies matrimonials per augmentar potencialment les oportunitats de sortir elegits que no pas d'hàbits matrimonials. Vinculacions i relacions familiars, sens dubte ambdues convergeixen sobre lligams personals, de sang o d'afinitat. Les segones al·ludeixen, però, les relacions derivades del posicionament personal davant els recursos patrimonials que s'han pogut obtenir per la via familiar. Aquesta precisió ens serviria per puntualitzar la unicitat de les esferes d'actuació des d'un instrument comú, el patrimoni.

APORTACIONS I CONCLUSIONS

L'ennobliment i la concentració dels patrimonis marcaven les estratègies de l'esfera privada familiar. Al mateix temps preparaven el terreny subsegüent: en efecte, un cop assignats els patrimonis i distribuïts els dots i les llegítimes, un cop concertats els enllaços matrimonials i tal vegada augurat un pas endavant en l'ennobliment o en l'apropament a famílies influents i ben col·locades públicament, hom modificava les seves possibilitats d'obtenir càrrecs de fet o potencialment.

L'augment quantitatiu dels aspirants a l'ennobliment, fruit de les mobilitats que caracteritzen les economies del cinc-cents, adunat a la duplicació de l'estament nobiliari i a la urbanització d'aquest, conformaren un ampli mercat matrimonial centrat a Barcelona a l'abast de la classe dirigent allà aplegada. Això va permetre la intensificació de l'homogàmia. En el decurs del segle XVI es produïa, per tant, un augment dels matrimonis concertats dins el cercle de famílies que gaudien de privilegis militars. El 14% d'enllaços concertats entre hereus universals -i pubilles- de la vella noblesa i famílies de ciutadans honrats i doctors durant el període de 1516 a 1571, després desapareix. El 63% efectuat amb altres famílies de la vella noblesa esdevé, entre el 1572 i el 1626, un 77%. A l'altre extrem, el 30% d'enllaços entre hereus de famílies en ascens -nous ciutadans honrats, doctors-, originàries d'estaments no privilegiats -mercadors, notaris-, concertats amb membres del propi grup social, esdevé un 18% en el període següent. Entremig, en el cas dels hereus descendents de la vella oligarquia barcelonina, el 22% d'enllaços amb famílies de ciutadans honrats esdevé nul en el període següent i el 17% amb famílies de la vella

noblesa passa a un 50%, després. Pel que fa als no hereus universals de la vella noblesa, es passa d'un 35% d'enllaços amb famílies d'entre menestrals fins a doctors, a un 5% i d'un 31% amb famílies de la vella noblesa, a un 57%. Quant als del sector en ascens social, es passa d'un 69% d'enllaços amb famílies d'entre menestrals fins a doctors, a un 30% i d'un 9% amb famílies de la vella noblesa a un 19%. Els descendents de la vella oligarquia passaren de concertar un 48'5% d'enllaços amb famílies d'entre mercaders i doctors, a un 34% i d'un 7'5% amb famílies de la vella noblesa, a un 21%.

Però l'homogàmia també es va donar en el terreny patrimonial. Com a estratègia contra la progressiva concentració del patrimoni i la renda a mans d'un sol descendent, ratificada i estesa arran de les noves constitucions sobre successions aprovades a les corts de 1585 i 1599, cada cop era major el nombre de matrimonis concertats amb els membres de la família patrimonialment més forts. Estem parlant d'heretaments universals i dots. Entre el 1516 i el 1571, enllacen amb hereus universals el 7% dels hereus de la vella noblesa, el 21'5% dels hereus descendents de la vella oligarquia i el 10% pertanyents als originaris d'estaments no privilegiats. Aquests percentatges, en el període de 1572 a 1626, esdevenen respectivament un 20%, un 28'6% i un 29'5%. Pel que fa als no hereus, durant el primer període, un 58'9% dels de la vella noblesa enllacen amb hereus d'altres famílies; xifra que es converteix en un 74% durant el segon període. Els descendents no hereus de la vella oligarquia enllacen entre el 1516 i el 1571 en un 34'5% amb hereus, passant a un 45% de 1572 a 1626. Finalment, els no hereus descendents dels originaris d'estaments fora privilegiats, enllacen en un 43% amb hereus durant el primer període i en un 64'5% durant el segon. En el camp dels dots es manifestaren semblants progressions. En el decurs del període citat es va estendre la tendència a enllaçar amb dots quantitativament i qualitativament superiors, al marge del fet de la inflació dotal, perquè, d'aquesta, el cert és que no en participaven tots els membres de la família. Entre el 1516 i el 1571, un 52% d'hereus universals de la vella noblesa, un 9% de descendents de la vella oligarquia i un 10% de descendents d'estaments no privilegiats, es feren amb dots d'entre cinc mil lliures i dotze mil lliures comptants, algunes de les quals, acompanyades de senyorijs territorials. En el període subsegüent, un 66% d'hereus universals de la vella noblesa, un 14'3% de descendents de la vella oligarquia i un 17'5% de descendents

d'estaments no privilegiats, es feren amb dots d'aquestes quantitats. Paral·lelament, entre els no hereus de la vella noblesa un 9'2% es feren durant el primer període amb aquestes quantitats dotals; percentatge que ascendí a un 15'5% en el període següent. Quant als no hereus descendents de la vella oligarquia, passaren respectivament d'un 4'5% a un 17%. Finalment, quant als no hereus descendents d'estaments no privilegiats, passaren d'un 11% a un 8'5%.

Però si l'homogàmia havia augmentat el nombre de sectors familiars que enllaçaren en sentit patrimonial vertical, tampoc no és pas menys cert que, al mateix temps, eren més els sectors forts els que enllaçaven amb aquells que els subseguien. El cas dels hereus universals n'és ben significatiu: globalment, un 8'2% havien enllaçat durant el primer període amb els més desposseïts. Durant el segon període, passaren a conformar un 11'4%. De fet, la intensificació homogàmica havia estat possible perquè s'havien assolit binomis patrimonials diferents, no només matrimonis exclusivitzats entre els sectors més forts patrimonialment, sinó en augment l'abandó dels més febles respecte d'ells mateixos. Un tancament patrimonial de majors dimensions hauria provocat un desplaçament fora del cercle de les famílies privilegiades, per reducció d'una oferta patrimonial d'idèntic nivell, com més elevats els sectors. El cert és que durant el segon període havien estat més les ocasions que unien sectors desiguals, però menys, en canvi, les que unien famílies d'estaments privilegiats i fora d'aquests.

L'homogàmia gaudia així mateix d'un altre front d'actuació, el front socioprofessional. Havien passat d'un 39'8% a un 43'7% els matrimonis on alguna de les parts gaudia, en aquell moment, de vinculació familiar directa entre els càrrecs públics. Si hi afegim els percentatges corresponents a matrimonis on totes dues parts gaudien de les vinculacions predites, obtenim un 56% i un 62'1%, respectivament. El fet que no estigués a l'abast d'aquestes famílies el control absolut i regular dels càrrecs per causa de l'elecció per atzar o per l'escassetat de l'oferta institucional existent, subratlla l'esforç, el caràcter estratègic, per enllaçar en aquest sentit.

La intensificació homogàmica, dita així perquè cada vegada menys calia cercar els candidats matrimonials fora dels cercles privilegiats, ens condueix a dibuixar una classe de poder que es va tancant via matrimoni. Tancament sens dubte relatiu, perquè no podem pas negligir l'evidència

que el matrimoni en sentit social ascendent que protagonitzaren els efectius en vies d'ennobliment estava fusionant famílies originàriament no privilegiades. Quan això s'esdevenia, però, el passat d'artistes, mercaders o artesans, romania ja ben lluny. Tot partint d'una anàlisi de les fases en ascens, observem com només a partir de la tercera generació hi ha matrimonis concertats amb nobles o filles de nobles pròpiament dits, en un 16'6% per als primogènits i en un 42% per als fills menors. A la segona generació, un 8'3% dels primers havia adquirit algun senyoriu territorial. També en aquesta generació, un 50% dels primogènits i un 8'3% dels fills menors havia cursat la carrera de dret, que els permeté d'accedir en un 50%-8'5% respectivament a càrrecs de la reial audiència. Finalment, només d'ençà la segona generació, el 67% dels primogènits ja havien obtingut el privilegi de cavaller. Així, els matrimonis aparentment mixtos, només ho eren des del punt de vista de l'origen social, però no pas des d'aquestes capacitats precedents. Si la base social de la nova classe dirigent que es vinculava a Barcelona, per residència o per matrimoni, era heterogènia, eren homogènies, tanmateix, les trajectòries d'ennobliment que compartien els diferents sectors que la integraven.

La intensificació de l'homogàmia constituïa part de les reaccions d'un conjunt de famílies de la classe dirigent que es consolidaven, dirigides a deturar la competitivitat del continu accés de les noves. Però la competitivitat, ja ho hem pogut constatar en diferenciar els matrimonis dels hereus i dels exclosos, començava a l'entorn del control patrimonial. No oblidem que aquest continuava afecte a constants mobilitats fruit de sovintejades ruptures de mortalitat. La crida al vincle fideïcomissari, extensament estudiat en aquest treball, reproduïa els sectors diferencials de la família, a la vegada que il·lustrava els elements de competitivitat dins d'aquella.

L'ordre de crida al vincle patrimonial en seguiment dels criteris estrictes de primogenitura donava l'oportunitat a tots els descendents directes del nucli familiar de fer-se amb el patrimoni universal. Cada vegada que hom l'acceptava, però, la situació diferencial d'origen es reproduïa. Quan l'ordre de crida al patrimoni universal seguia d'altres criteris, com s'hagué de fer molt sovint a conseqüència sobretot de la mortalitat infantil, aleshores hom demostrava sobre quins membres de la família en sentit troncal i afí s'havia procedit a nomenar els fideïcomissaris. Indicar algunes de les dades analitzades a la tesi ens permetrà il·lustrar com el

nomenament, en fi, es predisposava sobre aquells que gaudien prèviament de favorables oportunitats a diferents esferes de poder. El 30'8% dels fideïcomissaris cridats havien enllaçat matrimonialment en sentit social ascendent. Un 13% eren casats en el si de la parentela. El 17'8% es tractava d'hereus universals d'altres branques de la família i el 24'8% posseïen ja senyorijs territorials. Un 7'5%, finalment, estava exercint en aquells moments un càrrec atemporal, generalment els vinculats a la reial audiència. El fideïcomís era utilitzat, doncs, com a estratègia de consolidació interna, quan adunava, al patrimoni universal, les citades oportunitats. Es tractava d'estratègies que, lluny d'aprofitar els descendents disponibles, ho feien sobre els recursos disponibles on reconcentrar poder.

El mecanisme fideïcomissari ens apropa, doncs, al tema de la mobilitat patrimonial. Mobilitat, que seguia les petjades ja assenyalades per anteriors estratègies. Entre un 20% i un 25% de les herències universals havien estat transmeses per aquesta via i el nou hereu fideïcomissari en qüestió havia estat prèviament objecte d'una altra estratègia matrimonial, d'acostament a la branca familiar, o també patrimonial de recepció d'altres recursos, amb la qual cosa el nou patrimoni no contribuïa sinó a la concentració. Després de tot, una estratègia, era precisament estratègia, perquè obria efectius o potencials recursos, els límits dels quals eren, tal vegada per extensos, desconeguts.

Aquestes connexions entre estratègies inicials i consecutives ens permetran parlar d'unes altres connexions, aquesta vegada entre estratègies que es donen a l'esfera privada i transcendeixen a la pública. De la consolidació dels sectors familiars o de les seves desigualtats patrimonials, provenia la consolidació pública d'aquestes famílies. La major part dels membres de les famílies que es consolidaven i perpetuaven pertanyien als sectors més forts. Per exemple, entre el 1516 i el 1641, el 64'2% i el 65% dels insaculats -pertanyents a la mostra de famílies- a les bosses de ciutadans-militars del Consell de Cent -per manca de les de conselleries- i a les de diputats militars del Consistori de la Diputació, respectivament, eren hereus universals. En l'àmbit de les famílies consolidades a l'administració reial del Principat, un 52% dels documentats hi havien accedit en qualitat de primogènits-hereus universals. Fins i tot els càrrecs de jurisdicció reial inferior, com ara els de veguers, havien estat moltes vegades ocupats per hereus de grans famílies nobiliàries. Però un no massa distanciat 48% ho havien fet com a fills menors. Sovint al marge

de la qualitat del càrrec, aquesta aparent indistinció responia en realitat als interessos globals familiars de consolidació pública, no només circumscrits en aquest àmbit de poder. El 80% dels fills menors investits com a oficials reials, o bé pertanyien a famílies del patriciat urbà els hereus de la qual havien estat més aviat insaculats entre les bosses del municipi de Barcelona; o bé, pertanyien a velles famílies nobles, els hereus de les quals al seu torn els acompanyaven a través d'alts càrrecs de la mateixa burocràcia reial; o bé, finalment, es tractava de famílies socialment ascendides i arrelades entre la burocràcia reial superior, que acaparaven diverses posicions. En termes generals, així que els sectors patrimonials inferiors, els escassament dotats eren numèricament majors, la seva representativitat a l'esfera pública era, si més no, certament menor. En aquest sentit, la trajectòria de les famílies passava per la transposició de les desiguals relacions de parentiu a l'esfera pública. L'estratègia consistia a col·locar o encarrilar potencialment o efectivament -segons el model d'accés al càrrec- els sectors més forts allà on la família orientés la seva consolidació. Aquesta, evitava la dispersió de recursos de poder: la consolidació que tenia lloc a l'esfera pública redimensionava la consolidació interna dels sectors desiguals. La possessió del patrimoni no era sinó la primera fase d'una competitivitat a una altra esfera. En definitiva, hauríem de rebutjar la idíl·lica imatge d'una organització familiar que equilibrava recursos entre uns hereus entregats a la gestió del patrimoni, i uns fills menors que per manca d'aquest es dirigien als negocis públics.

Les estratègies matrimonials projectaven i culminaven la capacitat de consolidació pública. La tan al·ludida intensificació homogàmica es manifesta ara especialment. Però, si ens centrem en l'àmbit institucional del govern de la ciutat, entre l'abans del 1498, quan el 82'18% de les conselleries ocupades per les famílies de la mostra originàries de la vella oligarquia urbana devien un 68'5% a afinitats matrimonials, i el després de la introducció de l'elecció per atzar, ¿es produí algun punt de ruptura en matèria de parentiu-afinitat com a estratègia de consolidació?

El mateix procés d'admissió a la matrícula de ciutadans honrats, destinada a integrar les bosses del grup que copava gran part de l'executiu del govern municipal, ens avança alguns aspectes. A la primera matrícula, el 1510, el 70% s'integrava en només una tercera part de les famílies inscrites. Es tractava de famílies entrelaçades entre si i, a més, protagonistes de trajectòries d'ennobliment que comprenien inversió en terres i

matrimonis amb senyors de vassalls. Aspectes que les separaven de la globalitat del grup dirigent de llavors: seguint la nòmina de les conselleries d'entre el 1479 i el 1498, gairebé el 44% del total, originaris de famílies d'artistes i mercaders, no havien assolit encara la fase de vinculació amb la vella noblesa. Posteriorment, el 76% dels nous matriculats eren parents d'aquells vells ciutadans que gaudien de més capacitat d'oferta de recursos, en tant que vinculats a la noblesa i propietaris de finques rurals. Aquests recursos situaven les velles famílies urbanes en el blanc d'altres que aspiraven a ascendir socialment i promocionar-se, des de l'exercici d'una professió liberal. Els enllaços amb advocats ascendits significarien, per a les velles famílies de ciutadans, la captació de les quotes de les bosses de les primeres conselleries que aquells passarien a ocupar, quotes que anaven en progressió enfront de la creixent extinció de les famílies de ciutadans o el seu ascens a la noblesa que les apartava de les bosses. En efecte, l'accés dels doctors entre les bosses de ciutadans havia evolucionat d'un 15'4% a un 100% per revisió entre el 1518 i el 1599. Per tant, estem parlant d'estratègies matrimonials que aprofitaven els canals de mobilitat vertical. A raó dels matrimonis contrets, entre el 1575 i el 1599, fase d'elevada immersió dels advocats, gairebé tots els anys una de les tres primeres conselleries havia recaigut a mans d'un membre de les velles famílies, membre, és clar, consanguini o afí. També del 1518 al 1599, gairebé el 30% com a mitjana de cada revisió de bosses de jurats del consell requeia sobre les mateixes xarxes de les velles famílies, tot dibuixant vinculacions entre desinsaculats i insaculats. El percentatge restant de les reposicions corresponia a una majoria de membres de diferents famílies, majoria molt dispersa, que no conformava xarxa, fugaç i per tant mancada de la cohesió de l'anterior sector. L'estretor quantitativa d'aquest darrer en cada revisió, ens explica d'alguna manera les raons que el portaren a intervenir en els anys trenta contra certes insaculacions d'efectius en ascens, a la darrereria del cinc-cents en súplica de la congelació de les bosses de militars o en recolzament de les qüestionades insaculacions de doctors amb els quals convergien interessos familiars, o el 1621 en favor de l'entrada de la noblesa, a la qual també es trobava vinculada. Les xarxes familiars sòlides s'acabaven imposant sobre les majories desvinculades. Formaren, com hem tingut ocasió d'advertir, cercles d'influència extrainstitucional -que depassaven l'àmbit estricte d'una sola institució de govern- marcats per enllaços matrimonials. Estem pensant en el creat, en

època de Ferran II, entre els alts oficials reials i els consellers de Barcelona, canalitzat mercès a instruments com ara el beneplàcit reial o la mateixa insaculació de parents d'oficials reials, projecció que posteriorment s'aniria inhibint. Els efectes de la cohesió interna d'aquell 30% de vells ciutadans, de causa intermatrimonial, reflectia una consolidació mesurada en el 34% del total de conselleries de tot el període estudiat i una intensitat d'ocupació de conselleries que passava d'una mitjana de l'1'9 anual en el període de 1479-1498 a l'1'02 posterior. En definitiva, es pot parlar d'una certa continuïtat en el nivell de consolidació pre i postinsaculatori, a partir d'unes estratègies matrimonials que ara, més que no pas abans, havien de triplicar els sectors on dirigir les aliances: ciutadans, militars i estrictament doctors. El factor matrimonial havia permès així mateix, entre el 1545 i el 1626, a un bon elenc de velles famílies de la noblesa, d'assolir un nivell d'un 21'6% de permanència entre les revisions de les bosses del braç militar per al cobriment de places del consistori de la Diputació. D'aquest percentatge, el 8'5% pertanyia als membres afins, a la vegada que havia facilitat les vinculacions entre residents a diverses vegueries i, per tant, augment de la presència entre les seves diverses bosses. Paral·lelament, les insaculacions mostren un 75'8% de cobriment de vacants en el marc de la mostra analitzada on prefiguraven compromisos de parentiu; això és, vincles entre desinsaculat i insaculat, vincles entre insaculat i algun dels diputats-oïdors en exercici i vincles entre insaculat i habilitadors. Es tractava d'una clara conseqüència de l'homo-gàmia, que també il·lustrava, en el cas anterior, les vinculacions parentelars entre insaculats i consellers o habilitadors -després del privilegi del 1585- en una mitjana, respectivament, d'un 14'3% i un 15'4% per revisió.

L'anàlisi de la funcionalitat del parentiu ens ha portat a esbrinar igualment les estratègies de consolidació de les mateixes famílies a l'àmbit de l'administració reial. Les precedències familiars, mai absolutament determinants dels nomenaments però gairebé sempre presents en aquests, permeten definir la burocràcia reial del Principat del cinc-cents com a parentelar en termes condicionals, atès el pes d'un determinat model de trajectòria social familiar i la importància de les seves vinculacions. D'entre la mostra treballada, al 35% dels nomenaments precedien vinculacions paterno-filials, al 18% vinculacions del tipus oncle-nebot i al 8'6% vinculacions del tipus sogre-gendre. Igualment és significatiu com, a la tercera generació consecutiva de promoció i consolidació entre

càrrecs diferents del mateix àmbit, el 15% de les famílies presencien la col·locació -o la impulsen a través del sistema de ternes- de la parentela entre els càrrecs d'inferior jurisdicció. Però de quin model de trajectòria familiar es tractava? L'estudi comparatiu dels membres de l'audiència de Barcelona a través de cinc talls cronològics, entre el 1525 i el 1625, il·lustra l'existència regular de dos sectors o grups de famílies amb trajectòries ben diferents, definides entre l'anquilosament d'una banda i l'ennobliment d'una altra. Si de l'audiència de la primera meitat del segle XVI no excedien d'un 40% els ministres que responien a l'immobilisme o estancament familiar insinuat, a la darrereria del segle i primeria del sis-cents eren entre un 43% i un 47% els qui romanien lluny de culminar el procés de mobilitat social iniciat. Quant a la posterior carrera pública, al marge el factor d'extinció familiar que valorem d'un 30% a un 47% entre les dates límits de 1525 i 1625, la sectorialització era similar. Durant la primera meitat del sis-cents no més d'un 40% d'aquelles famílies desapareixen del mapa polític català general, proporció que s'incrementà entre un 40% i un 55% posteriorment. La consolidació pública discorria relacionada amb la mobilitat vertical. A l'audiència del 1525, del 20% que es promocionava, tots ells anaren ascendint successius esglaons dins la piràmide social i, en concret, el 50% enllaçà amb la vella noblesa; del 52% d'aquest sector a la del 1550, tots ascendiren socialment i un 58% es vincularen a la noblesa pròpiament dita; del 28% d'aquests a la del 1575, ho feren un 40%, el 36,5% de la del 1600 i, finalment, el 21,5% de la del 1625, enllaçaren en aquest sentit en un 25% i en un 40% respectivament. Altrament, l'augment d'aquell sector anquilosat es devia tant a la competitivitat causada per l'allau d'advocats, com a la competitivitat generada per la consolidació interna d'altres famílies, com finalment a les creixents pressions de la noblesa per assolir el control de certs càrrecs, com ara el de regent de tresorer. L'absència d'estratègies matrimonials incapaces ni de participar en el joc d'influències de les provisions de càrrecs, ni de projectar la família a d'altres àmbits de poder o conquerir patrimonis o, simplement, un lloc entre les velles famílies, limitava la consolidació d'aquell sector. Era, en definitiva, l'absència d'una acció familiar conjunta. Pràcticament cap dels membres d'aquest sector practicaren unes mínimes quotes d'homogàmia professional, ni compartiren uns recursos materials -renda de la terra- dominats per la noblesa. L'accés als càrrecs de relleu dins les estructures del govern virregnal

significava, en definitiva, més que no pas únicament el corol·lari a un procés familiar d'ascens social, el punt de partença d'una segona fase del mateix, per quant per a alguns suposava l'ennobliment i per a d'altres el sostre final. Els fonaments de la consolidació s'anaven construint a través d'estratègies que tendien a una progressiva implicació dins el sistema de relacions socials nobiliàries.

Les trajectòries, que eren generacionals, tendents cap a la captació de recursos de poder -patrimoniais, matrimonials, càrrecs-, i culminants amb l'ennobliment, implicaven així mateix una competitivitat, que es donava tant en l'interior de la família com en les relacions -conflictives o d'adhesió- entre sectors dirigents. En el terreny de la consolidació pública, la nova classe dirigent que emergeix del cinc-cents hagué de fer front a majors competitivitats: davant les mobilitats horitzontals, davant l'ennobliment, davant la inseguretats en l'acapament dels càrrecs a raó de nous mecanismes d'accés. Les famílies que protagonitzaren la tan anhelada consolidació generacional optaren per concentrar els citats recursos anteposant els sectors de la descendència més forts patrimonialment.